

ՀՀ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ¹

Թամարա Վարդանյան

Ներածություն

Հայաստանի Հանրապետության հասարակական համակարգի առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունն այսօր բավական հրատապ է ու արդիական, քանի որ դաշտը սերտորեն առնչվում է աշխարհաքաղաքականության, ինչպես նաև այդ հարթությունից հաճախ ածանցյալ բազմաթիվ այլ հարցերի հետ:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունում գրանցված երիտասարդական ուղղվածության ՀԿ-ները միատարր չեն, և ըստ գործունեության ուղղվածության և որոշ առանձնահատկությունների դրանք կարելի է դասակարգել հետևյալ կերպ.

1. գաղափարախոսական ուղղվածությամբ ՀԿ-ներ, օրինակ՝ երիտասարդների ռազմահայրենասիրական դաստիարակության, երիտասարդ պահպանողականների, ազատականների, դեմոկրատների, կոմունիստների միավորումներ և այլն,
2. երիտասարդների քաղաքացիական կրթությանը, իրավական ինքնագիտակցության աճին նպաստող, երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքին նրանց ներգրավվածությունը խթանող ՀԿ-ներ,
3. երիտասարդության (հաճախ՝ ուսանողների) համար միջազգային փոխանակման ծրագրեր իրականացնող ՀԿ-ներ,
4. տարածաշրջանային ինտեգրացման, հակամարտությունների լուծման խնդիրներ հետապնդող ՀԿ-ներ,
5. գիտահետազոտական կենտրոններ, որոնց մեծ մասը հիմնականում գործում է բուհերի ամբիոններին կից,
6. սոցիալական ուղղվածության ՀԿ-ներ (այդ թվում՝ երիտասարդ հաշմանդամների, ծնողազուրկ երեխաների, փախստականների և խոցելի այլ խմբերի հիմնախնդիրներով զբաղվող, համայնքային զարգացման ծրագրեր իրականացնող և այլն),
7. մասնագիտական կազմ և կոնկրետ ուղղվածություն ունեցող միավորումներ՝ իրա-

¹ Հետազոտությունը հիմնականում իրականացվել է դաշտային նյութի հիման վրա, օգտագործվել են նաև թեմային առնչվող մի շարք ուսումնասիրություններ:

վաբանների, հոգեբանների, վիրաբույժների, տնտեսագետների, պատմաբանների, բնապահպանների և այլն,

8. մշակութային ուղղվածության ՀԿ-ներ, որոնց զգալի հատվածը ներգրավված է շուր-բիզնեսում:

1. Գաղափարախոսությունը

Հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ հայրենասիրական, ռազմահայրենասիրական, հայեցի դաստիարակության, ազգային ավանդույթների և մշակութային արժեքների պահպանման, տարածման և նման այլ երիտասարդական ՀԿ-ների թիվն անհամեմատ քիչ է: Այն զիջում է այլ ծրագրային նպատակներ հետապնդող երիտասարդական ՀԿ-ների թվին (նման ՀԿ-ների տոկոսային կշիռը չի գերազանցում գործողների անգամ 3-4 %-ը): Պետք է նշել, որ այստեղ նկատի ունենք այդ նպատակների՝ որպես ՀԿ որդեգրած ռազմավարության և պաշտոնապես հաստատված ծրագրային դրույթը: Այս իրողությունը կարելի է բացատրել թերևս նրանով, որ նման նպատակներով և հիմնախնդիրներով զբաղվող ՀԿ-ների՝ միջազգային կազմակերպություններից դրամաշնորհներ ստանալու ակնկալիքները խիստ սահմանափակ են: ՀԿ նախագահներից մեկի խոսքերով, «դիմել եմ դռնորներին, մերժել են: Ինձ ասում են. եթե ազգային արժեքներ եք քարոզում, ձեզ դրամաշնորհ չեն տա»: Հետևաբար, այս դաշտում հայտնված ՀԿ-ներն իրենց գործունեության ծավալման համար ֆինանսավորում ակնկալում են հիմնականում պետական կառույցներից, պետական հիմնադրամներից, անհատ ձեռներեցներից, որոնք «մի օր կհասկանան այդ խնդիրների կարևորությունը»: ***Այսինքն՝ ՀԿ-ների միջոցով տեղի է ունենում տնտեսական մեթոդներով ՀՀ գաղափարական դաշտի ձևավորումը:***

Սակայն պատկերը փոքր ինչ այլ է, երբ ուսումնասիրում ենք դաշտային նյութերը: Հարցազրույցների մասնակիցներից շատերը, մեր հարցին ի պատասխան, նշում են, որ իրենք կարևորում են նշված հիմնախնդիրները և հնարավորության սահմաններում ձգտում նպաստել դրանց լուծմանը: Հաճախ արտահայտվել է այնպիսի մտտեցում, թե՝ «դռնորները, իհարկե, ունեն իրենց նպատակները, իրենց շահերը, մենք ընտրության այլ հնարավորություն չունենք: Բայց եթե կարելի է այդ շահերը ծառայեցնել մեր ազգային շահերին, ինչո՞ւ ոչ: Բացասական համարել դա չի կարելի, հատկապես, եթե պետությունն այդ ծրագրերը չի իրականացնում»:

Այս համատեքստում հետաքրքիր զուգահեռներ կարելի է անցկացնել Հայաստանում և Լեռնային Ղարաբաղում գործող երիտասարդական ՀԿ-ների միջև: ԼՂՀ-ում գործում են 15 երիտասարդական կառույց (դրանց թվում են ոչ միայն երիտասարդական ՀԿ-ները, այլև բուհերի շրջանակներում գործող ուսանողական խորհուրդները, քաղաքական

կուսակցությունների երիտասարդական թևերը): Մեր հանդիպումները Լեռնային Ղարաբաղի ՀԿ սեկտորի երիտասարդ ակտիվ գործիչների հետ և նրանց կառույցների ծրագրային նպատակների ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ այնտեղ գործող երիտասարդական կառույցների գերակշռող մասը գործունեության նպատակ է հռչակել հետամուտ լինել հետևյալ հիմնախնդիրներին՝ երիտասարդության ռազմահայրենասիրական դաստիարակություն, մշակութային ժառանգության պահպանում, ազգային արժեքների վերհանում, պահպանում, վերարտադրություն, տարածում, քարոզչություն, պատմամշակութային հուշարձանների պահպանություն, քաղաքի մաքրության պահպանում, հայոց լեզվի և գրականության դասընթացների կազմակերպում և այլն: Նշենք, որ ԼՂՀ-ում գործող ՀԿ-ները, հանրապետության դե յուրե չճանաչված լինելու հետևանքով, զրկված են միջազգային կազմակերպությունների ֆինանսական աջակցությունից և գործում են հիմնականում տեղական ռեսուրսներով:

Այս համեմատությունը թույլ է տալիս փաստել, որ, ***ի տարբերություն ԼՂՀ-ի, Հայաստանի ՀԿ սեկտորը, առավելապես ուղղորդվելով միջազգային կազմակերպությունների դրամաշնորհների թեմատիկայով, զգալիորեն հեռու է ռազմահայրենասիրական և ազգային խնդիրների հետապնդումից:***

Պատահական չէ, որ «Համաշխարհային ուսուցում հանուն միջազգային զարգացման» կազմակերպության ՀԿ հզորացման ծրագիրն իր 2004թ. փետրվար-մարտ ամիսներին իրականացրած հետազոտության մեջ (347 ՀԿ-ների շրջանում) փաստում է. «ՀԿ-ների 26%-ը խնդրում է դոնորներին ֆինանսավորել ավելի կոնկրետ և շոշափելի ծրագրեր, որոնք առավել նյութական արդյունքներ կունենան և իրական պրոբլեմներ կլուծեն»¹: ՀԿ-ների ներկայացուցիչների՝ դոնորներին ուղղված այս «առաջարկությունը» ընդհանուր «առաջարկությունների» ցանկում ամենաբարձր ցուցանիշն ունի:

ՀՀ երիտասարդական ՀԿ-ների գերակշռող հատվածը, ի տարբերություն ԼՂՀ երիտասարդական դաշտում գործող ՀԿ-ների, ունի հետևյալ ուղղվածությունը՝ մարդու իրավունքների պաշտպանություն, ժողովրդավարության տարածում, քաղաքացիական հասարակության կառուցում, իրավապաշտպան գործունեության ծավալում, խորհրդատվություն, քաղաքական առաջնորդների պատրաստում, ՀՀ հասարակական-քաղաքական կյանքին երիտասարդների ակտիվության և ներգրավվածության աճի խթանում և այլն²:

Նկատենք մի կարևոր հանգամանք ևս: Նշված ՀԿ-ների ղեկավարները և նրանց աշխատակազմն ունեն զգալի մտավոր ներուժ, բարձր քաղաքացիական ինքնագիտակցություն, գործելու պատրաստակամություն, կարողություն, մեծ մասամբ տիրապետում են

¹ «Հայաստանի ՀԿ սեկտորի գնահատում. 2004 թվականի համեմատական հետազոտություն», Երևան, 2004, էջ 67:

² Այս ՀԿ-ների գործունեության արդյունավետության մասին կլիտսենք «Արդյունավետությունը» ենթաբաժնում:

օտար լեզուների, համակարգչային հմտությունների: Նրանց մեծ մասը կարևորում է Հաստատանի ու հայ ժողովրդի ինտեգրումը համաշխարհային հանրությանը, առաջադեմ արևմտյան արժեքներին հաղորդակից լինելը: Այս ՀԿ-ները որպես ֆինանսավորման աղբյուր մեծ հույսեր չեն կապում պետական կառույցների հետ: Նրանց գործունեությունը մեծ մասամբ պայմանավորված է միջազգային կազմակերպությունների դրամաշնորհներով և, ի տարբերություն ռազմահայրենասիրական ու ազգային դաշտում գործող ՀԿ-ների, համեմատաբար բարենպաստ նյութական վիճակում են և կայուն են (ունեն գրասենյակ, վճարովի աշխատողներ, ինտերնետային կայք և այլն):

Ինչ վերաբերում է երիտասարդական դաշտի քաղաքականացվածությանը, ապա մեր գրուցակիցները ներկայումս բարձր են գնահատում դրա աստիճանը:

Երիտասարդական ՀԿ-ների ավելի երիտասարդ գործիչների մի մասը գտնում է, որ դաշտում սերնդափոխության անհրաժեշտություն կա, քանի որ այն լճացել է: Իսկ «ավագ» (նկատի ունենք այն անձանց, ովքեր դաշտում գործում են մոտ 10 և ավելի տարիներ) գործիչները նկատում են, որ իրենք սերնդափոխությունը նպաստող քայլեր են կատարել, ինչը հանգեցրել է դաշտի կուսակցականացմանը: Ահա մեջբերում հարցազրույցից.

- ՀԿ-ների գործունեության արդյունավետությունը առաջ 80% էր, իսկ հիմա՝ 25-30, քանի որ հիմա շեշտը դրվում է կուսակցականացված երիտասարդության վրա, դա ավելի շատ մեռցնում է երիտասարդական դաշտը: 1997-98թթ. մենք չեզոք էինք գործում: Մենք թողեցինք, որ առողջ սերնդափոխություն գնա, թողեցինք երիտասարդների վրա, դաշտը դատարկվեց, որի վրա թաթը դրեցին կուսակցությունները, այսօրվա բոլոր երիտասարդական լիդերները կուսակցական որոշակի կառույցների անդամներ են:

Այս երևույթը, անշուշտ, նկատվում է ՀՀ հասարակական համակարգում, ինչն ուժեղացնում է հասարակական համակարգի կախվածությունն ու ածանցյալությունը ՀՀ քաղաքական համակարգից: Այդ մասին մենք նշել ենք նաև նախորդ¹ հետազոտության մեջ. «ՀՀ-ում գործող հասարակական կազմակերպություններն ըստ գործունեության ուղղությունների կարելի է տարբերակել մի շարք չափորոշիչներով, այդ թվում՝ ազգայնական և լիբերալ-դեմոկրատական գաղափարախոսական հոսանքին հարող ՀԿ-ներ: Այդ գաղափարական ուղղվածությունը հիմք է հանդիսանում նրանց (ՀԿ-ների կամ նրանց առաջնորդների) միջև տարերայնորեն ընթացող պայքարի, որն ածանցյալ է քաղաքական կուսակցությունների հարթությունում ընթացող համանման պայքարից և առայժմ զուրկ է այդ պայքարը ինքնուրույն ղեկավարելու կամ ուղղորդելու ունակությունից»²:

¹Վարդանյան Թ., ՀՀ հասարակական համակարգի հիմնախնդիրներն արդի փուլում, «Նորավանք» ԳԿՀ «Հայաստան – 1» տեղեկագիր, Երևան, 2004, էջ 3-27:

²Վարդանյան Թ., նշվ. աշխ., էջ 25:

Մի դիտարկում ևս. այն ՀԿ-ների երիտասարդությունը, որոնք ավելի մոտ են կանգնած քաղաքական իշխանության մաս կազմող կուսակցություններին, անկասկած, ավելի լայն հնարավորություններ և հիմնավորված հույսեր ունեն հետագայում պետական կառույցներում ազդեցիկ դիրքեր գրավելու առումով: Նույնը չի կարելի ասել ընդդիմադիր դաշտում գործող կուսակցություններին հարող ՀԿ-ների երիտասարդ գործիչների մասին: Հետևաբար, գաղափարախոսությանն ու նպատակներին վերջիններիս ծառայելու պատրաստակամությունն ու նվիրվածությունն առավել մեծ է:

2. Արդյունավետությունը

Ուսումնասիրության ենթարկված երիտասարդական ՀԿ-ները (մոտ 130 երիտասարդական ՀԿ)՝ ըստ գործունեության ակտիվության և մշակված չափորոշիչների, բաժանվել են հետևյալ կերպ.

- *Առավել ակտիվ*
- *Բավական ակտիվ*
- *Միջին ակտիվության*
- *Պասիվ*
- *Չգործող*

Ուսումնասիրության արդյունքում պարզվել է, որ **երիտասարդական ՀԿ-ների մոտ 37,3%-ը չի գործում ընդհանրապես:** Հավանաբար, այս տոկոսն իրականում ավելին է, քանի որ փնտրտուքի արդյունքում որոշ ՀԿ-ներ ուղղակի չեն հայտնաբերվել:

Պասիվ է գործում 11,1%-ը: Այս խմբում հիմնականում հայտնվել են այն ՀԿ-ները, որոնց գործունեությունը սահմանափակվել է մեկ կամ երկու ծրագրով: Դրանք հիմնականում չունեն մշտական գործող գրասենյակ, ինտերնետային կայք, վճարովի աշխատողներ, ֆինանսական կայուն աղբյուրներ: Կան նաև այնպիսիներ, որոնք նախագահների կամ անդամների զբաղվածության կամ հանրապետությունից բացակայության պատճառով ժամանակավորապես չեն գործում, բայց և պաշտոնապես չեն դադարեցրել իրենց գործունեությունը՝ սպասելով «բարենպաստ ժամանակների»:

Միջին ակտիվության է ՀԿ-ների 17,5%-ը: Այս խմբի ՀԿ-ները հիմնականում աչքի են ընկնում շահառուների կամ գործունեության ոլորտի ու խնդիրների սահմանափակությամբ, բայց և հստակությամբ: Այս խմբում են նաև նորաստեղծ ՀԿ-ները, որոնք թեպետ աչքի չեն ընկնում իրականացրած ծրագրերի առատությամբ, սակայն ապագայում ակտիվ գործելու ներուժ ունեն:

Բավական ակտիվ է 18,2%-ը: Այս խմբում են մեծ մասամբ նեղ մասնագիտական ոլորտում (ասենք՝ տնտեսագետների, իրավապաշտպանների, բնապահպանների և այլն)

գործող մի շարք ՀԿ-ներ: Դրանք հիմնականում ունեն գրասենյակներ, մշտական գործող աշխատակազմ (հաճախ՝ վճարովի), կապեր տարբեր ՀԿ-ների հետ, անդամների թիվը հասնում է 80-150-ի: Եթե այդ ՀԿ-ները գործում են մարզերում, ապա նրանց մասին հասարակական շրջանակներում տեղյակ են:

Առավել ակտիվ է 15,9%-ը: Այս խմբի ՀԿ-ների գերակշռող մասն ունի գրասենյակ (երբեմն՝ գրասենյակներ և մասնաճյուղեր մարզերում), ինտերնետային կայք, վճարովի աշխատակազմ, կայուն ֆինանսական աղբյուր(ներ): Նրանց ղեկավարները ճանաչված անհատներ են, հաճախ՝ ոչ միայն ՀԿ դաշտում: Քաղաքականացված ՀԿ-ներն այս խմբում ավելի մեծ թիվ են կազմում, քան այլ խմբերում: Այս խմբի մեջ են ընդգրկված նաև միջազգային փոխանակման ծրագրեր իրականացնող երիտասարդական ՀԿ-ները, որոնց շահառուները մեծաթիվ են, իսկ ծառայությունները՝ հիմնականում վճարովի: Այս խմբի մեջ են նաև այն ՀԿ-ները, որոնք սերտ կապեր ունեն կա՛մ պետական կառույցների, կա՛մ տարբեր միջազգային կազմակերպությունների հետ, կա՛մ էլ հանդիսանում են միջազգային ցանցային կառույցների ներկայացուցիչներ: Հաճախ հենց այս խմբի ՀԿ-ներն են, որ հանդես են գալիս դաշինքների ստեղծման նախաձեռնություններով, միաժամանակ ակտիվ համագործակցում են նմանատիպ ՀԿ-ների հետ թե՛ տարածաշրջանային, թե՛ միջազգային կտրվածքով:

Հավանաբար, այս հատվածի ՀԿ-ներին են վերաբերում մեր զրուցակիցներից մեկի հետևյալ խոսքերը.

- ՀԿ-ների լուրջ դաշտ չունենք, բայց կա ձևավորված ավանգարդ, որը շոգեքարշի դեր կկատարի, կտանի մնացածին, որովհետև ինչպես մյուս դաշտերը, մենք այսօր մրցակցության դաշտում ենք գործում: Մրցունակ ՀԿ-ներն են հաղթելու ու կյանք ունենալու ապագայում:

Մի շարք երիտասարդական ՀԿ-ներ աջակցում են արտասահմանյան երկրների հետ փոխանակման տարբեր ուսուցողական, աշխատանքային ծրագրերին: Առկա սոցիալ-տնտեսական խնդիրները հաշվի առնելով՝ կարելի է նշել, որ այս ծրագրերի շրջանակներում ուսանողներին մեծ աջակցություն է ցույց տրվում, քանի որ ծրագրին մասնակցող շահառուները հնարավորություն են ստանում որոշակի գումար վաստակել արտերկրում և զգալիորեն բարելավել իրենց նյութական վիճակը: Հատկապես կարևորվում է ուսանողների հիմնական խնդրի լուծման՝ ուսման վարձերի վճարման նպատակով նման աշխատանքային ծրագրերի իրականացումը, ինչպես նաև մասնագիտական ունակությունների, անզերենի իմացության մակարդակի բարձրացումը, շփումը այլազգի երիտասարդների հետ, փորձի փոխանակումը: Ժամանակավորապես լուծվում է նաև երիտասարդության զբաղվածության հարցն ամառային արձակուրդներին: Այս ամենն, անկասկած, դրական երևույթներ են: Նման ՀԿ-ների ֆինանսական կայունությունն ապահովվում է վճարների

միջոցով, որոնք գանձվում են շահառուներից՝ ծրագրերին մասնակցելու հնարավորություն ստանալու, փաստաթղթային ձևակերպումների դիմաց:

Ցավոք, ինչպես նշում են նաև այդ ՀԿ-ների նախագահները, սա նույնպես ճանապարհ է, որի միջոցով տեղի է ունենում երիտասարդների արտահոսք ՀՀ-ից: Այդ ՀԿ-ների նախագահների խոսքերով, ընդհանուր առմամբ, մեկնողների մոտ 15-20%-ը չի վերադառնում (նշենք, որ ընդամենը մեկ անգամ հնչել է նաև այն միտքը, որ մեկնողների 80-90%-ը չի վերադառնում): Այս խմբին պատկանող ՀԿ-ներից մեկի ղեկավարը նպատակ ունի իրականացնել երիտասարդների վերադարձի կազմակերպման ծրագիր: Նա նշում է, որ կան բազմաթիվ դեպքեր, երբ երիտասարդը ցանկանում է վերադառնալ հայրենիք, բայց չունի համապատասխան ֆինանսական միջոցներ, բացի այդ, մեկնելուց հետո անմիջապես չվերադառնալու պատճառով դուրս է մնացել բուհից և այլն: ՀԿ ղեկավարն այս ծրագրի իրականացումը հնարավոր է համարում միայն պետական համապատասխան մարմինների աջակցության շնորհիվ:

Նման ՀԿ-ների գործունեության նպատակները հիմնականում հետևյալն են՝ մշակութային կապերի ընդլայնում, երիտասարդների բարեկամության հաստատում, կրթամշակութային փոխանակում, այս կամ այն օտար լեզվի (հիմնականում՝ անգլերեն) կատարելագործում և այլն:

Արդյունավետության, հասարակական պահանջներին մոտ լինելու տեսակետից նկատվում են Երևանում և մարզերում գործող երիտասարդական ՀԿ-ների գործունեության հետևյալ առանձնահատկությունները: Ինչպես նկատում են մեր հարցազրույցների մասնակիցներից շատերը, մարզերում ՀԿ-ներն ավելի մոտ են կանգնած հասարակական խնդիրներին, քան Երևանում գործողները.

- *Վանաձորի բոլոր թվով վեց երիտասարդական ՀԿ-ներն ակտիվ են:*
- *Գյումրիում ՀԿ-ներն ավելի մոտ են հասարակությանը, քան Երևանում:*
- *Մենք մարզում (Սյունիքի մարզ) հիմնական որոշումների կայացման գործընթացին միշտ մասնակցում ենք:*

Դրա պատճառն այն է, որ մարզերում և գյուղական վայրերում մարդկանց միջև շփումներն ավելի սերտ են, բոլորը ճանաչում են իրար, տեղյակ են թե՛ համայնքին հուզող ընդհանուր խնդիրներին, թե՛ ՀԿ-ների կողմից իրականացվող ծրագրերին: Այսինքն՝ մարզերում հասարակության ընդհանուր բևեռացումն ավելի թույլ է, քան Երևանում: Կարևոր է նաև այն, որ մարզերի երիտասարդական ՀԿ-ներն ավելի են ներգրավված համայնքային զարգացման և սոցիալական ծրագրերում, որտեղ արդյունքներն առավել տեսանելի են:

Արդյունավետության խնդրի համատեքստում ՀՀ և ԼՂՀ երիտասարդական դաշտում գործող ՀԿ-ների գործունեությունը զուգահեռաբար դիտարկելիս, տեսնում ենք, որ վեր-

ջիններին իրականացրած ծրագրերն ավելի հստակ են, առարկայական, համապատասխանում են տեղական կարիքներին, այսինքն՝ արդյունք են ձևավորված և արտահայտված հասարակական պահանջների: Հետևաբար, այդ ՀԿ-ների գործունեությունն առավել արդյունավետ է ծախսված ռեսուրսների (նկատի ունենք թե՛ ծրագրի իրականացմանն անհրաժեշտ ժամանակահատվածը, թե՛ մարդկային և թե՛ նյութական ռեսուրսները) տեսակետից: Ընդ որում, կրկին փաստենք, որ, ի տարբերություն ՀՀ-ի, ԼՂՀ-ում գործող ՀԿ-ները զրկված են միջազգային դոնորների ֆինանսավորումից:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ-ում գործող երիտասարդական կառույցների իրականացրած ծրագրերում մեծ տեղ գտած մարդու իրավունքների, քաղաքացիական հասարակության ձևավորման, իրավապաշտպան գործունեության, ժողովրդավարության տարածման, երիտասարդների ակտիվության խթանման, կանանց, երեխաների իրավունքների, սեռական կամ ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության թեմաների առատությամբ, այս անկատելի է, որ դրանք զգալիորեն պայմանավորված են միջազգային դոնորների գերակայություններով և նրանց հայտարարած դրամաշնորհների թեմատիկայով:

Այդ մասին են փաստում մեր զրուցակիցները նույնպես.

- ՀԿ-ներն ավելի մոտ են միջազգային կազմակերպություններին, քան պետությանը:

- ՀԿ-ները փորձում են հարմարվել դոնորների ծրագրերին: Համոզում են, որ իրենք հենց այդ ծրագրի համար էլ ստեղծվել են, ճշան անուններ են դնում՝ հանուն մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության տարածաշրջանային կենտրոն և այլն:

- ՀԿ-ներն աշխատում են համադրել դոնորների և շահառուների պահանջները, բայց դա շատ դժվար է:

- Տեղի է ունենում մշակութային ներհոսք, շատ բան կախված է ՀԿ-ներից, պետք է հաշվի առնել ազգային նկարագիրը: Կան ՀԿ-ներ, որ ծրագիր են անում անկախ իրենց սկզբունքներից ու նպատակներից՝ ըստ գրանտի թեմայի:

ՀԿ-ների գործունեության կողմնորոշվածությունն ըստ դոնորների դրամաշնորհների թեմատիկայի և գերակայությունների, անկասկած, բացասաբար է ազդում աշխատանքի արդյունավետության վրա, հեռացնում է ՀԿ-ներին հայ հասարակության հիմնախնդիրներից՝ թուլացնելով տեղական համայնքի աջակցությունն իրենց գործունեությանը:

Ինչպես նշում են «Համաշխարհային ուսուցում» կազմակերպության հետազոտողները, «վերջին երեք տարիների ընթացքում տեղական համայնքի (տեղական գործարարներ, տեղական կառավարություն, հարուստ հարևաններ, ՀԿ անդամներ, շահագրգիռ խումբ) աջակցությունն ընդհանուր առմամբ նվազել է 2001 թվականի համեմատ»¹:

¹«Հայաստանի ՀԿ սեկտորի գնահատում. 2004 թվականի համեմատական հետազոտություն», Երևան, 2004, էջ 82:

Այսպիսով, Հայաստանում զարգացող երրորդ սեկտորին դեռևս չի հաջողվում իրականացնել ի սկզբանե իրեն վերապահված առաքելությունը, այն է՝ հասարակական պահանջներին համահունչ խնդիրների ձևակերպում, արտահայտում, պետության և հասարակության միջև երկխոսության դաշտի ձևավորում:

Թեպետ մի շարք ՀԿ-ների կողմից նշված թեմաների ընտրությունը հիմնականում ուղղորդվում է դրսից, այնուամենայնիվ, դրանց ուսումնասիրումը, քննարկումը նույնպես կարևոր են, հատկապես մեր երկրի համար: Երկրի անկախության վերականգնումը, պետականակերտման գործընթացները, բնական է, նոր խնդիրներ են դրել մեր ժողովրդի առջև: Ներկա փուլում պետության կայացման, ամրապնդման, գորեղացման գործընթացում կարևորվում է ամեն մի քաղաքացու անմիջական մասնակցության անհրաժեշտության գիտակցությունը:

Մինևույն ժամանակ մի շարք երիտասարդական ՀԿ-ներ լուրջ ներդրում ունեն երիտասարդների ակտիվության խթանման, երկրի քաղաքական ու հասարակական կյանքին ներգրավվածության ու մասնակցության համար նպաստավոր դաշտ ձևավորելու, նրանց իրավական ինքնագիտակցության աճի և մի շարք այլ կարևոր խնդիրների տեսակետից: Ինչպես նշում է մեր գրուցակիցներից մեկը, «ՀԿ-ներն արդյունավետ են գործում, քանի որ հնարավորություն են տալիս երիտասարդներին ինքնահաստատվել կյանքում, հավաքվել իրենց հուզող պրոբլեմների շուրջ և միասին լուծումներ գտնել, ազատ արտահայտվել, նաև սովորում են թիմով աշխատել»: Այսինքն՝ կարելի է նշել, որ գործող երիտասարդական ՀԿ-ների զգալի մասը կարևոր գործառույթ է իրականացնում երիտասարդ կադրերի որոշակի կազմակերպչական ունակությունների, հմտությունների, մտավոր ներուժի, կարողունակության, մասնագիտական աճի, զբաղվածության, ռեսուրսների համախմբման ու կենտրոնացման ուղղությամբ:

Ներկայումս Հայաստանի երիտասարդական դաշտում բավական արդյունավետ գործում են այն ՀԿ-ները, որոնց հաջողվել է մեկ կամ մի քանի ծրագրերի շրջանակներում երկխոսության դաշտ ձևավորել անգամ տարբեր կուսակցությունների անդամ և գաղափարական հակադիր կողմնորոշումներ ունեցող երիտասարդների միջև: Անկասկած, սա կարևոր քայլ է կառուցողական մթնոլորտի ձևավորման տեսակետից: Մասնավորապես, եթե հաշվի առնենք այն, որ այսօրվա երիտասարդները կերտելու են Հայաստանի ապագան, ապա նրանց միջև շփման, համատեղ գործունեության ծավալման նպատակով որոշակի քայլերի ձեռնարկումը բխում է նաև ազգային ընդհանուր շահերից: Ընդ որում, դրամաշնորհային ծրագրերի շրջանակներում ձևավորված շփումները պահպանվում են նաև առօրյա կյանքում: Երիտասարդությունն առավել հաճախ է օգտվում ինտերնետից, ինչը հնարավորություն է տալիս ունենալ մշտական անխափան շփումներ օն լայն (*on-line*) ռե-

Ժիմով: Համակարգչային տեխնիկայի զարգացման պայմաններում իրականացվում է անսահմանափակ քանակությամբ սպառողների միաժամանակյա շփում, տեղեկատվության, մտքերի, կարծիքների փոխանակում, այս կամ այն հասարակական, քաղաքական կարևոր իրադարձության շուրջ բանավեճերի ծավալում և այլն:

Այսինքն՝ աստիճանաբար ձևավորվում է ակտիվ երիտասարդության զգալի հատված, որն աչքի է ընկնում շարժունակությամբ (մոբիլությամբ), ընթացիկ դեպքերին արագ արձագանքելու ունակությամբ: Այդ երիտասարդության մի մասը որոշակի քաղաքական հայացքներ է հետապնդում, իսկ գերակշռող հատվածն առանձնանում է քաղաքացիական պարտքի զգացումով, ինքնուրույնության, ազատության ձգտող և իր ապագան կերտելու պատրաստակամությամբ: Կա կարծիք, որ «ի տարբերություն ավելի տարեց քաղաքական գործիչների, երիտասարդ քաղաքական գործիչներն ավելի գաղափարականացված են, այսինքն՝ կրողն են այն կուսակցության գաղափարախոսության, որը ներկայացնում են: Հետևաբար, քաղաքական համակարգի առողջացման հույս կա»:

Հետաքրքրական է այն մարտավարությունը, որ որդեգրել են մի շարք ՀԿ-ներ: Նրանց ներկայացուցիչները նշում են, թե իրենք աշխատում են դոնորների պահանջները մոտեցնել մեր հասարակության հիմնախնդիրներին: Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ նման համադրման (կամ նման մեթոդով աշխատանքների կազմակերպման) արդյունավետությունն ավելի տեսանելի է հատկապես համայնքային զարգացման ծրագրերի իրականացման (ասենք՝ ինտերնետ կապի ապահովման, տարբեր կենցաղային խնդիրների լուծման, սոցիալական օգնության, անզրեբենի ուսուցման դասընթացների կազմակերպման, երիտասարդության շրջանում զբաղվածության ապահովման, փոքր և միջին ձեռներեցության զարգացման և այլն) տեսակետից: Այսինքն՝ այն ծրագրերում, որոնց շրջանակներում իրականացվում են կոնկրետ միջոցառումներ՝ ելնելով տեղական կարիքներից և հիմնականում սոցիալական ոլորտում: Այս ծրագրերի միջոցով լուծվում են պետության և հասարակության առջև ծառայած հիմնականում կարճաժամկետ խնդիրներ: Ինչ վերաբերում է երկարաժամկետ խնդիրներին, ապա դրանց լուծմանն աջակցել հնարավոր է միայն համայնքների զարգացմանն ուղղված՝ պետության կողմից մշակված ռազմավարության համատեքստում իրականացվող ծրագրերի միջոցով:

3. Երիտասարդական ՀԿ - ների ներուժը

ՀԿ սեկտորի երիտասարդ գործիչներն ընդհանուր առմամբ աչքի են ընկնում մտավոր բարձր ունակություններով, մասնագիտական կարողություններով, հաճախ՝ առաջնորդներին բնորոշ հոգեկերտվածքով, ունեն շփման լայն դաշտ: Այսպես, մեկ այլ հետազոտության շրջանակներում իրականացված հարցման արդյունքներով (առանձնացվել

էին ՀՀ երիտասարդական ՀԿ-ների ակտիվ 40 գործիչներ) բարձրագույն կրթություն ունի հարցվածների 97.5%-ը, 8-ը ասպիրանտ կամ արդեն գիտությունների թեկնածու են: Առաջնորդների 30%-ը ակտիվ տեղեկացված է՝ տիրապետում է որևէ օտար լեզվի՝ ռուսերենից բացի, ինչպես նաև պարբերաբար օգտվում է ինտերնետից¹:

Հայ երիտասարդներն իրենց բարձր պատրաստվածությամբ առանձնանում են նաև տարածաշրջանային և միջազգային կտրվածքով իրականացվող տարբեր միջոցառումների՝ հանդիպումների, սեմինարների, թրեյնինգների, համաժողովների ժամանակ: Դա նկատելի է հատկապես տարածաշրջանային մակարդակով համեմատություններ անցկացնելիս: Նորից մեջբերումներ մեր հարցազրույցներից.

- ՀՀ-ում բրիտանական կրթություն ստացած երիտասարդների թիվը մի քանի անգամ գերազանցում է Վրաստանում և Ադրբեջանում նման կրթություն ստացած երիտասարդների թվին: Ընդհանրապես նախկին ԽՍՀՄ տարածքում ամենաշատը Հայաստանում է: ՀՀ-ում կազմակերպությունն ունի 100 անդամ:

- 4 տարի անընդմեջ Հայաստանում կազմակերպում ենք «Ֆիլիպ Ջեսսփի անվան միջազգային իրավունքի դատախազ» ՀՀ բուհերի իրավաբանական ֆակուլտետների ուսանողների միջև: Հաղթող թիմը մեկնում է Վաշինգտոն, այնտեղ մասնակցում մրցույթին: Այս տարի հաղթող է ճանաչվել ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի թիմը, մեկնել է ԱՄՆ, այնտեղ մրցույթի արդյունքում դուրս եկել եզրափակիչ՝ ետևում թողնելով Ադրբեջանի, Վրաստանի թիմերին:

Գիտական տարբեր ոլորտներում կոչումներ ստացած երիտասարդների մի զգալի հատված ընդգրկված է գիտահետազոտական կենտրոնների աշխատանքներում, հիմնականում բուհերի ամբիոններին կից գործող ՀԿ-ներում (ըստ երիտասարդական ՀԿ-ների վերոնշյալ դասակարգման՝ թիվ 5-ում): Այս ՀԿ-ները նույնպես աշխատում են հիմնականում միջազգային տարբեր հետազոտական դրամաշնորհների շրջանակներում՝ իրականացնելով բազմաթիվ հետազոտություններ բնագիտական, հասարակագիտական ոլորտներում: Եթե այս ամենին ավելացնենք նաև այն երիտասարդներին, որոնք համանման գործունեություն են ծավալում այլ տիպի և ուղղվածության ՀԿ-ներում (ոչ երիտասարդական) և, հետևաբար, դուրս են մնացել մեր հետազոտության շրջանակներից, ապա կստանանք հետևյալ պատկերը. ազգային երիտասարդ ներուժի գործունեության ուղղվածությունը գիտական, հասարակական, երբեմն նաև քաղաքական հարթության վրա նույնպես կողմնորոշվում է միջազգային դրամաշնորհներից ստացված պատվերների թեմատիկայով:

¹ Մխիթարյան Ա., «Կազմակերպված երիտասարդության դերը հասարակական նոր հարաբերությունների ձևավորման գործընթացում», ձեռագիր օրինակ:

4. Պետություն և ՀԿ սեկտոր. Համագործակցության անհրաժեշտություն

Մեր հարցազրույցների մասնակիցների գերակշռող մասն ակնկալում է պետության աջակցություն ՀԿ սեկտորին: Գտնում են, որ ՀԿ-ների ներուժը, կարողունակությունը պետք է օգտագործել հասարակական պահանջների բավարարման համար: Մեծ մասը կողմ է պետության հետ սերտ համագործակցությանը.

- ավելի ուրախ կլինենք, եթե մեր պետությունը մեզ ֆինանսավորի, բայց ոչ թե վերահսկելու համար, այլ ուշադրություն դարձնի, քանի որ մեծ ներուժ կա այստեղ,

- կուզենայինք պետության հետ համագործակցել, մեզ գնահատեին, մի քիչ օգնեին,

- տեղական գրանտները քիչ են: Պետությունը պետք է ունենա մի փոքր ֆոնդ և համատեղ ծրագրեր անի, որպեսզի իր խոսքը ասի այն ՀԿ-ներին, որոնք ֆինանսավորվում են եվրոպական, ամերիկյան դոնորներից,

- եթե ՀԿ-ները իրավական աջակցության, սոցիալական ապահովության, բնապահպանության, կանանց, երիտասարդության հիմնախնդիրների ոլորտներում իրականացնում են բազմաթիվ ծրագրեր, ինչ-որ առումով մեղմում են նաև պետության հոգսը: Այն խնդիրները, որոնք պետք է պետությունը լուծի, ՀԿ-ները շատ դեպքերում վերցնում են իրենց վրա: Պետության շահերից է հզոր ՀԿ համայնք ունենալը, որովհետև եթե այն կա, պետությունը շատ խնդիրներից կարող է դուրս մնալ: Քաղաքակիրթ երկրներում պետության բազմաթիվ խնդիրներ արդեն տեղափոխված են ՀԿ հարթություն: Պետությունը սա չպետք է համարի իր գործերին միջամտելու կոնկրետ դրսևորում: Այս գործառնությունների տեղափոխությունը մի դաշտից մյուսը երկուստեք ձեռնտու է, բայց չպետք է դա լինի արհեստական: Դրա պահը պետք է հասունանա, պետությունը և ՀԿ-ները պետք է դրա անհրաժեշտությունը գիտակցեն: Ինչքան մոտ լինեն իրար, այնքան վտանգներ քիչ կլինեն,

- պետությունը պետք է օգտագործի ՀԿ-ների ներուժը, թե չէ քաղաքական գործիչները կօգտագործեն ի վնաս պետության:

Շատերը գտնում են, որ անհրաժեշտ է ձևավորել ՀԿ-ների և պետության համագործակցային հարաբերություններ ՀԿ դաշտի գործունեության արդյունավետության բարձրացման, նրանց գործունեությունը պետական շահերին ուղղորդելու նպատակով: Միաժամանակ նշվում է, որ ՀԿ-ների ինքնուրույնությունն այդ միջամտությունից չպետք է խաթարվի, որ պետությունը չպետք է կառավարի ՀԿ դաշտը, այլ միայն աջակցի, կարգավորի, ուղղորդի.

- ՀԿ-ների դաշտը կայացած չէ, համագործակցություն չկա և չկա տեղ, որտեղ դա ձևավորվի: Նույն գործն ենք անում, բայց տեղյակ չենք իրար մասին: Մեր հեղինակությունը բարձր չէ, կա մեծ ներուժ, մենք քաղաքականացված չենք, անհրաժեշտ է պետական կոորդինացիոն

ՀՀ երիտասարդական հասարակական կազմակերպությունների հիմնախնդիրները և առանձնահատկությունները
մարմին, որպեսզի պետական շահերին ուղղորդված աշխատենք,

- ՀԿ-ների լուրջ հայկական կենտրոն է անհրաժեշտ, որը պետք է տարբեր ծրագրերի շրջանակներում աշխատի ՀԿ-ների հետ: Առանձին մասով՝ սկսնակ ՀԿ-ների հետ, առանձին՝ զարգացած, կայացած, որպեսզի ամենքը ինչ-որ բան ստանան ու տան: Ցավոք, այս ամենը չկա, պետությունը ուշադրություն չի դարձնում այս խնդրին: Պետությունը պետք է կարգավորիչի, աջակցողի դեր ստանձնի, ռեսուրսներ տրամադրի, բայց ոչ թե ուղղորդի: Դա մեր ժողովրդին ավելի մեծ օգուտ կտա, քանի որ ՀԿ-ները ավելի ճկուն են, քան պետական մարմինները, ավելի քիչ ռեսուրսներով կարող են ավելի արդյունավետ ծրագրեր կատարել: Ժամանակն է պատրաստել այդ ՀԿ-ներին, բազմաթիվ ծառայություններ (հատկապես սոցիալական ոլորտին առնչվող) պատվիրել իրենց,

- կենտրոնը պետք է տեղեկատվություն ապահովի ՀԿ-ներին, որպեսզի իրար մասին իմանան, ծրագրերի մասին տեղեկություններ տան:

Հնչել են նաև դժգոհություններ և մեղադրանքներ պետական սեկտորի հասցեին.

- ՀԿ-ներին մեր պետությունը պիտի ֆինանսավորի, բայց տենդերով, ոչ թե ԽԾԲ-ով, հիմա գոնե մշակույթի և երիտասարդության հարցերի նախարարությունը ձգտում է ինչ-որ բան անել, առաջընթաց կա,

- պետական սեկտորից մեծ հույսեր չունենք, գումարները թափանցիկ չեն բաշխվում,

- պորբլեմներ կան սոցալ նախարարության, կենսաթոշակային ֆոնդի հետ,

- միջազգային կազմակերպություններն ունեն իրենց գերակայությունները, բայց իրենք իրենց ծրագրի թեմաները քննարկում են կառավարության հետ: Մեր կառավարությունը պետք է ներկայացնի մեր խնդիրները, բայց մեր պետությունը չունի ինֆորմացիա երիտասարդական դաշտի մասին՝ արժեքների և այլն, քանակական և որակական ինֆորմացիա չկա:

Ակնհայտ է նաև վստահության պակասը պետական սեկտորի հանդեպ: Կա կարծիք, թե պետության կողմից ՀԿ-ների գործունեությանը ցանկացած միջամտություն անիմաստ է, նույնիսկ՝ վտանգավոր.

- եթե պետությունը ստեղծի այդ կենտրոնը, շատ կազմակերպություններ կվախենան կորցնել իրենց անկախությունը,

- կենտրոնի դերը չեմ տեսնում: Քանի դեռ մեր ՀԿ-ների հարաբերությունները կարելի է որակել որպես մրցակցություն, համագործակցությունն անիմաստ է: Դեռ ընդհանրություններ չկան, ավելի շատ տարբերություններ են,

- ինձ ուղարկել են առաջարկ՝ գրանցվելու նախարարության շտեմարանում: Ես գիտեմ սոցիալական ՀԿ-ների համախմբման նախարարության կողմից նման նախադեպ, ինչը դարձավ բազմաթիվ ՀԿ-ների գերեզման: Կոնկրետ ՀԿ-ներ կային, որ աշխատում էին, համախմբ-

վելով գոնտիկի տակ՝ որդեգրեցին որոշակի լողոված քաղաքականություն, և հիմա իրենք էլ չեն պատկերացնում իրենց տեղն ու դերը:

5. Երիտասարդական ՀԿ գործիչների արժեքային կողմնորոշումները

ՀԿ առաջնորդների հետ անցկացված հարցազրույցների ընթացքում առանցքային հարցադրումներից էր «Ո՞ր քաղաքակրթությանն են պատկանում Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը» հարցը: Արդյունքում ի հայտ են եկել մեր զրուցակիցների քաղաքակրթական կողմնորոշումների և ընկալումների վերաբերյալ մի քանի մոտեցումներ՝ եվրոպական, ասիական, սովետական, հայկական, կովկասյան, մերձավորարևելյան, խառը, անորոշ և այլն:

Հարցվողները հիմնականում գտնում են, որ հայ ժողովուրդը պատկանում է եվրոպական քաղաքակրթությանը, բայց ցավով նշում են, որ դեռևս կան արևելյան քաղաքակրթության տարրեր կամ բաղադրիչներ: Որպես կանոն, արևելյան քաղաքակրթությանը բնորոշ տարրերը որակվում են որպես բացասական (բռնություն, մարդու իրավունքների ոտնահարում, հասարակական հարաբերությունների ցեղակլանային սկզբունքների գերակայություն, կենցաղային անբարենպաստ, ոչ քաղաքակիրթ ապրելակերպ): Արևմտյան քաղաքակրթության բաղադրիչներն են (ըստ հարցվողների) ազատությունը, արդարությունը, բարեկեցությունը, քաղաքակիրթ լինելը: Գերակշռող մասը հույս ունի, որ քաղաքակրթական առումով գնալու ենք դեպի Եվրոպա:

ՀԿ երիտասարդ առաջնորդների արժեքային կողմնորոշումների վերաբերյալ երեք հիմնական հարցադրումներից 2-րդը ձևակերպվել էր այսպես. «Ո՞րն է մեր ազգային շահը»: Նշենք, որ այն միանգամից չէր ընկալվում մեր զրուցակիցների կողմից, հաճախ պատասխանները հնչում էին երկարատև դադարից և մտորումներից հետո:

Պատասխաններից կարելի է դատել, որ ներկայումս մեզանում նկատելիորեն արժևորվում է անկախ պետության գոյությունը՝ որպես այս պատմական փուլի կարևորագույն նվաճումներից մեկը:

Հարցաթերթիկի վերջին հարցն էր. «Ինչպե՞ս եք տեսնում Հայաստանը 10 տարի հետո»: Պատասխանները կարելի է խմբավորել այսպես.

ա. լավատեսություն (լավ կլինի - 40,5%),

բ. լավատեսությունը՝ որոշակիորեն պայմանավորված Եվրոպային ինտեգրվելու հեռանկարով (լավ կլինի, քանի որ... - 24,5%),

գ. անորոշություն (8%),

դ. Հայաստանի ապագայի վերաբերյալ մտահոգություններ (լավ կլինի, եթե... - 13,5%),

ե. հոռետեսություն (լավ չի լինի - 13,5%):

Այսպիսով, երկու (լավատեսություն և լավատեսություն՝ պայմանավորված Եվրախորհրդին անդամակցությամբ՝ միասին վերցրած 65%) դրական ցուցանիշների հանրագումարից ելնելով, փաստենք, որ Հայաստանի ապագայի վերաբերյալ երիտասարդական ՀԿ սեկտորում գերակշռում են լավատեսական տրամադրությունները: Մտահոգիչ, տարակուսող, խիստ բացասական կանխատեսումներ ունեցող հատվածը (մտահոգություն և հոռետեսություն) կազմում է 27%: Իսկ անորոշության մեջ են հարցվողների միայն 8%-ը:

Անփոփում

1. ՀԿ-ների գործունեության վերլուծությունը վկայում է, որ ՀՀ բնակչությունը տարածաշրջանի կտրվածքով աչքի է ընկնում որպես առավել ժողովրդավարական ավանդույթներով, նաև անհատական և ինքնուրույն գործունեությանը ձգտող մի հասարակություն: Միևնույն ժամանակ Հայաստանի ՀԿ սեկտորն իր գործունեության ուղղվածությունը և բովանդակությունը կողմնորոշում է ըստ դրամաշնորհային ծրագրերի թեմատիկայի, որը հաճախ ադեկվատ չէ մեր հասարակության հրատապ խնդիրներին: Հատկանշական է, որ ՀՀ-ում ազգային մշակութային արժեքների պահպանման, զարգացման, տարածման ուղղվածությամբ գործող երիտասարդական ՀԿ-ների թիվը կազմում է գործողների ընդամենը 3-4 %-ը:
2. ՀԿ-ներում ձևավորվում է երիտասարդ գործիչների մի հատված, որն աչքի է ընկնում իր մասնագիտական կարողություններով, հաճախ՝ առաջնորդներին բնորոշ հոգեկերտվածքով, հասարակական-քաղաքական գործընթացներին արագ արձագանքելու ունակությամբ, մի մասը՝ որոշակի քաղաքական հայացքներ հետապնդող, իսկ գերակշռող հատվածը՝ քաղաքացիական պարտքի զգացումով և իր ապագան կերտելու պատրաստակամությամբ:
3. Միևնույն ժամանակ ՀԿ-ների գործունեության կողմնորոշվածությունը, ըստ դոնորների դրամաշնորհների թեմատիկայի և գերակայությունների բացասական է ազդում աշխատանքի արդյունավետության վրա, հեռացնում նրանց հայ հասարակության հիմնախնդիրներից: Այսպիսով, տեղի է ունենում ազգային ներուժի ոչ ռացիոնալ օգտագործում:
4. Թեպետ ՀԿ դաշտում ներկայումս ձևավորվել և գործում են մի շարք դաշինքներ՝ բնապահպանական, իրավապաշտպանների (Երևանում), երիտասարդների հիմնախնդիրներով զբաղվող (Գյումրիում), Հարավային բլուկ (Սյունիքի և Վայոց ձորի մարզերում) և այլն, սակայն, ընդհանուր առմամբ, ՀԿ-ների միջև համագործակցությունը թույլ է, ինչը նույնպես հանգեցնում է նրանց գործունեության ցածր արդյունավետությանը:
5. ՀԿ-ների շրջանում հասունացել է ՀԿ դաշտի օրենսդրական բարեփոխումների

անհրաժեշտության գաղափարը: Բարեփոխումների արդյունքում ակնկալվում է բիզնես սեկտորի աջակցություն ՀԿ սեկտորին: Օրենսդրական բարեփոխումները խթանող գործընթացներին օժանդակում են հիմնականում միջազգային կազմակերպությունները, բայց ոչ ՀՀ իշխանությունները:

6. Թեպետ «ՀԿ-պետություն» փոխհարաբերություններին բնորոշ է հակադրությունը, այնուամենայնիվ, ՀԿ-ներում տիրող հիմնական դժգոհությունն այն է, որ «պետությունն իրենց անտեսում է»:
7. Քաղաքակրթական առումով Հայաստանն ունի ուրույն քաղաքակրթական դիմագիծ, այն պետք է դիտարկել որպես «լուրջ քաղաքակրթություն»: Սակայն, ակտիվ դերակատարություն ստանձնած միջազգային դոնոր կազմակերպությունների գործունեությունը կարող է ինչ-որ չափով նպաստել քաղաքակրթական մասնատվածության գոյացմանը: Ըստ ՀԿ երիտասարդ առաջնորդների՝ Հայաստանը պատկանում է առավելապես եվրոպական քաղաքակրթության, կրելով իր մեջ ասիական միջարք տարրեր: Շատերը նշում են անորոշ, «խառը քաղաքակրթություն» եզրը:
8. «Հայաստանը 10 տարի հետո» ՀԿ առաջնորդների տեսլականը բավական դրական պատկեր ունի՝ ավելի զարգացած ու քաղաքակիրթ, ավելի եվրոպականացված երկիր: «Ո՞րն է մեր ազգային շահը» հարցին գերակշռող պատասխանն է պետականության ամրապնդումը:
9. Ավանդույթների հիմքում ընկած հասարակական հարաբերությունների նորմերը՝ ազգակցական, ընտանեկան, ընկերական շրջանակներում փոխօգնությունը, ինչը բնորոշ է նաև այլ զարգացած երկրներին, անհրաժեշտ է ոչ թե արմատախիլ անել նորը ներմուծելու ակնկալիքով, այլ կատարելագործել, քաղաքակրթել դրանք՝ ձգտելով ուժեղացնել դրական կողմերն ու ազդեցությունը այլ ոլորտների հիմնախնդիրների լուծման նպատակով:

Առաջարկություններ

Կարևոր է ռացիոնալ օգտագործել ՀԿ սեկտորում կենտրոնացած երիտասարդության մասնագիտական և այլ ունակությունները ՀՀ հիմնախնդիրների լուծման նպատակով: Դրա համար անհրաժեշտ է.

1. Ձևավորել ՀԿ-ների և պետության միջև համագործակցային հարաբերություններ ՀԿ-ների արդյունավետության բարձրացման, պետական շահերին համահունչ նրանց գործունեությունն ուղղորդելու նպատակով:
2. Ձևավորել ընդհանուր շփման դաշտ մի կողմից՝ երիտասարդ ՀԿ գործիչների,

մյուս կողմից՝ ՀՀ իշխանությունների ներկայացուցիչների միջև: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է կազմակերպել հանդիպումներ և կլոր սեղաններ ըստ կոնկրետ ոլորտների համատեղ խնդիրների քննարկման և լուծման նպատակով:

3. Ձևավորել համագործակցային հարաբերություններ տարբեր գաղափարական կողմնորոշումներ ունեցող երիտասարդների հետ: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է կազմակերպել թեմատիկ քննարկումներ, հանդիպումներ, սեմինարներ:
4. ՀԿ սեկտորի և բիզնես սեկտորի միջև համագործակցությունն իրականացնել ոչ միայն միջազգային կազմակերպությունների, այլև պետական մարմինների ակտիվ մասնակցությամբ:
5. Պետական աջակցություն ցուցաբերել հայրենասիրական, ազգային դիմագծի և մշակույթի պահպանման ուղղությամբ գործող ՀԿ-ներին: